

Noul rol al României în cadrul NATO după Summit-ul din Țara Galilor

■ ANDREEA-IUSTINA TUZU

[University of Bucharest]

Abstract

This paper aims to present, on the one hand, the measures taken by NATO during the Summit in Newport (4th-5th september 2014) for the Eastern Europe and, on the other hand, to analyze the role of Romania and also of the Black Sea region in the new security plan of the North Atlantic Alliance.

Keywords

NATO Summit; Romania; Russia; Ukraine crisis; Black Sea; regional security

Măsurile adoptate de NATO pentru reasigurarea Aliaților estici în cadrul Summit-ului din Țara Galilor

Evoluțiile din ultimele luni din Orientul Mijlociu și Nordul Africii, dar mai ales, noul tip de război, cel hibrid, de la frontiera estică a NATO, ce implică utilizarea de măsuri militare, paramilitare și civile, deschise și sub acoperire, au pus NATO în situația de a elabora o nouă strategie de securitate care să corespundă și să răspundă ferm și rapid noilor provocări.

Desfășurat în perioada 4-5 septembrie 2014, în Țara Galilor, Summit-ul NATO a avut loc într-un moment important pentru securitatea euro-atlantică. Acțiunile Rusiei (implicarea neoficială în criza din estul Ucrainei; anexarea Crimeei; nerespectarea dreptului internațional, a angajamentelor fundamentale de securitate europeană, inclusiv cele din Actul Final de la Helsinki; comportamentul său față de Georgia și Republica Moldova; neimplementarea îndelungată a Tratatului privind Forțele Convenționale în Europa și recurgerea la instrumente militare și de altă natură pentru a-și forța vecinii), creșterea instabilității în vecinătatea sudică a Alianței, din Orientul Mijlociu până în Nordul Africii, precum și amenințările transnaționale și multidimensionale reprezintă provocări fundamentale la adresa securității NATO, toate acestea putând avea

consecințe pe termen lung asupra păcii și securității euro-atlantice, precum și a stabilității în întreaga lume.

Declarația Summit-ului din Țara Galilor, adoptată de șefii de stat și de guvern participanți la reuniunea Consiliului Nord Atlantic, reprezintă un angajament de consolidare a legăturilor transatlantice ale Alianței în fața noilor amenințări, cu precădere cele din estul Europei, legate de criza din Ucraina, cărora li s-a acordat o atenție deosebită. Prin urmare, în ceea ce privește noile acțiuni pentru securitatea NATO în Europa, în cadrul Summit-ului au fost adoptate o serie de măsuri. Este vorba, în primul rând, despre *Planul de acțiune al NATO pentru creșterea nivelului de reacție*¹, în scopul pregătirii Alianței în a răspunde rapid și ferm la noile provocări de securitate, îndeosebi amenințărilor Rusiei și implicațiilor strategice ale acesteia. Planul se află sub atenta supraveghere a miniștrilor apărării și, în sens practic, întărește cele trei sarcini de bază definite de Conceptul strategic al Alianței, și anume: apărare colectivă, managementul crizei și securitate prin cooperare. Acesta cuprinde o serie de măsuri, pe de o parte, de asigurare și, pe de alta, de adaptare. Măsurile de asigurare ale Planului includ atât prezență, cât și activitate militară terestră, aeriană și maritimă în partea estică a NATO, ambele funcționând pe bază rotațională. Măsurile de adaptare includ componentele necesare asigurării că Alianța va putea răspunde în totalitate noilor provocări de securitate. În acest scop, s-a stabilit creșterea capacității de răspuns a *Forței de Răspuns a NATO* prin dezvoltarea unor pachete de forțe capabile să acționeze rapid. Pentru aceasta, se va stabili o *Grupare Multinațională de Forțe cu un Nivel de Reacție Foarte Rapid*²(VHRJTF), care reprezintă o nouă forță comună Aliată ce va putea fi dislocată într-un interval de câteva zile, în vederea contracarării provocărilor ce vor apărea, cu precădere la periferia teritoriului NATO. Această entitate va include o forță terestră cu forțe corespunzătoare aeriene, maritime și de operațiuni speciale disponibile, nivelul de reacție al forțelor VHRJTF fiind testat prin exerciții derulate la notificări în timp scurt. S-a hotărât, totodată, ca NATO să stabilească o prezență sporită de comandă și control, precum și facilitatori de forțe în teren pe teritoriile Aliatilor estici, în orice moment, cu contribuții din partea Aliatilor pe bază rotațională, care să se concentreze pe scenarii de planificare și exerciții de apărare colectivă. Se menționează că dacă se va impune, acestea vor veni în ajutorul Aliatilor de la periferia NATO pentru descurajare și apărare colectivă. De asemenea, Planul urmărește să sporească capacitatea NATO de a întări rapid și eficient Alianții din acest spațiu, incluzând chiar pregătirea infrastructurii acestora, pre-poziționarea echipamentelor și a mijloacelor de aprovizionare și desemnarea bazelor specifice.

În aceeași ordine de idei, s-a hotărât luarea de măsuri pentru creșterea nivelului de reacție și capabilitățile *Carterului General al Corpului Multinațional Nord-Est*³, precum și dezvoltarea acestuia până la a deveni un punct nodal pentru cooperarea regională. Totodată, s-a decis înființarea unui Centru de Excelență pentru Comunicarea Strategică, acreditat NATO, în Letonia, aceasta fiind o contribuție utilă la eforturile NATO în acest domeniu.

S-a lansat, de asemenea, *Inițiativa privind Construirea Capacităților de Apărare și de Securitate Conexă*⁴ pentru a se întări angajamentul față de țările partenere și a ajuta Alianța să furnizeze stabilitate, fără a fi dislocate forțe numeroase,

1 Pentru mai multe detalii a se consulta *Declarația Summit-ului din Țara Galilor adoptată de șefii de stat și de guvern participanți la reuniunea Consiliului Nord Atlantic din Țara Galilor, din 4-5 septembrie 2014*, disponibilă la <http://www.mae.ro/node/28465>, accesat în data de 10.09.2014.

2 *Declarația Summit-ului din Țara Galilor...*

3 *Declarația Summit-ului din Țara Galilor...*

4 *Declarația Summit-ului din Țara Galilor...*

ca parte a contribuției de ansamblu a Alianței la securitatea și stabilitatea internațională și prevenirea conflictelor. Inițiativa se bazează pe expertiza extinsă a NATO în privința sprijinului, consilierii și asistenței oferite țărilor pentru construirea capacităților de apărare și securitate conexe și s-a convenit ca printre beneficiarii acestei inițiative să se numere Republica Moldova și Georgia. Celei din urmă i s-a acordat o atenție aparte, NATO salutând dezvoltarea Georgiei, ajutorul oferit de aceasta Alianței, precizând faptul că Aliații vor ajuta în continuare Georgia să avanseze în pregătirile sale spre dobândirea calității de membru NATO.

Trebuie remarcat și faptul că în cadrul acestui reuniuni s-au pus bazele unui nou concept, acela de „națiune-cadru”⁵, care va trebui să se concentreze pe grupuri de Aliați ce lucrează în format multinațional pentru dezvoltarea în comun de forțe și capacități necesare Alianței, facilitate de o națiune cadru. Implementarea acestui concept va ajuta NATO să dobândească noi forțe și capacități coerente, în mod special, în Europa.

În altă ordine de idei, noul plan de securitate al NATO pentru Europa de Est implică și referiri la suspendarea cooperării practice civile și militare între Alianță și Rusia, însă cu sublinierea faptului că se păstrează deschisă comunicarea politică.

În ceea ce privește situația din Ucraina, cea care îngrijorează NATO pentru vecinătatea sa estică, Alianța și-a oferit sprijinul în lupta Ucrainei pentru integritatea sa teritorială, suveranitatea și independența, susținând-o în reformele sale ample, prin *Programul Național Anual*, în cadrul *Parteneriatului Distinctiv al NATO*. Deși în timpul reuniunii s-a afirmat cu tărie sprijinul NATO oferit Ucrainei, speranțele exprimate de oficialii ucraineni, că în timpul Summit-ului Ucraina va obține statutul special de partener al Alianței, precum și statutul de aliat, nu s-au concretizat. Același sprijin l-a declarat NATO și pentru soluționarea pașnică a conflictului din Caucazul de Sud și Republica Moldova.

Schimbând registrul, un aspect de o importanță deosebită în cadrul noii strategii NATO îl constituie deciziile referitoare la bugetul pentru apărare. Prin urmare, s-a convenit să se inverseze tendința de scădere a bugetelor apărării, să se întrebunțeze eficient resursele Alianței și să fie promovată o distribuție mai echilibrată a costurilor și responsabilităților. În acest sens, s-a hotărât ca Aliații, care, la momentul acesta, respectă valoarea de referință a NATO de minimum 2% din Produsul Intern Brut (PIB) pentru cheltuielile pentru apărare, să-și fixeze drept obiectiv respectarea în continuare a acestui procent. În același timp, Aliații care cheltuiesc peste 20% din bugetele lor pentru apărare pentru echipamente de importanță vitală, inclusiv pentru activitatea de cercetare și dezvoltare aferentă, să continue să facă acest lucru. În dreptul Aliaților a căror valoare actuală din PIB pentru cheltuielile de apărare este sub acest nivel s-au făcut următoarele precizări: să stopeze declinurile de orice natură din zona cheltuielilor pentru apărare; să aibă ca obiectiv creșterea cheltuielilor pentru apărare în timp real cu creșterea PIB-ului și să avanseze în vederea asigurării valorii minime de 2% în 10 ani pentru a-și realiza *Capabilitățile Țintă NATO* și pentru a elimina neajunsurile Alianței în domeniul capabilităților. Nu în ultimul rând, Aliații care, în prezent, cheltuiesc mai puțin de 20% din bugetele lor anuale destinate apărării pentru echipamente noi de importanță majoră, inclusiv pentru activitatea de cercetare și dezvoltare aferentă, sunt încurajați să-și stabilească obiectivul ca, într-un deceniu, să-și sporească investițiile anuale la 20% sau chiar la un procent mai ridicat din totalul cheltuielilor pentru apărare.⁶

⁵ Declarația Summit-ului din Țara Galilor...

⁶ Declarația Summit-ului din Țara Galilor....

Noul rol al României în cadrul NATO

Noul plan de securitate al NATO pentru vecinătatea sa estică implică o serie de măsuri menite să preîntâmpine scenariile prin care integritatea teritorială a unui stat din est ar putea fi afectată. Principalele măsuri în acest sens constau în planificare avansată și un sprijin însemnat acordat țărilor riverane în vederea asigurării securității acestora, în contextul în care Federația Rusă provoacă instabilitate în zona Mării Negre.⁷

Importanța deosebită a regiunii Mării Negre, parte a Europei și punte către Asia Centrală și Afganistan, pentru securitatea euro-atlantică a fost întărită în documentele Summit-ului, mai ales ca urmare a evenimentelor din ultimele luni din Ucraina. În acest context, s-a pus în discuție crearea unui centru de antrenament și exerciții navale la Marea Neagră, care se vor realiza împreună cu flota României și a Bulgariei. Acest spațiu de activitate urmează să fie alimentat permanent și consistent cu nave din flota militară americană. Obținerea unui sprijin militar din partea Alianței a fost sperat și de către decidenții ucraineni înainte de începerea Summit-ului, dar acesta nu s-a concretizat. Însă, acorduri de ajutor NATO-Ucraina există, doar că acestea fac referire numai la anumite fonduri de dezvoltare.⁸

În ceea ce privește România, chiar înainte de deschiderea Summit-ului a fost aprobat un plan de contingență, un plan de planificare a apărării, care imaginează diferite scenarii în care interesele și securitatea României ar putea fi afectate terestru, maritim sau aerian. În sens practic, acest plan trasează soluțiile și contra-măsurile pe care NATO, împreună cu forțele armate naționale, le-ar folosi pentru a răspunde la un atac. Planul a fost elaborat sub comanda SACEUR - comandantul unic al forțelor NATO în Europa. Un astfel de plan de contingență a fost aprobat și pentru Bulgaria. De subliniat ar fi faptul că până la acest moment, nici România, nici Bulgaria nu au avut astfel de planuri, întrucât au fost considerate țări în afara riscului de a fi atacate militar. De pe tot flancul estic, doar nordul (Polonia și țările baltice) și sudul flancului (Turcia) au un plan de contingență și implicit un plan de acțiune în caz de atac.

În timpul acestei reuniuni s-au luat o serie de decizii importante atât pentru Alianță, în sens larg, cât și pentru România, în sens restrâns, și anume *Planul de acțiune* ce implică prezența NATO pe teritoriul statelor de la frontiera de est a Alianței, deci și pe teritoriul României. Trebuie precizat faptul că nu este vorba despre noi baze militare în România, pentru că aceasta are deja două baze militare româno-americane, una la Kogălniceanu, alta la Deveselu, ci despre staționări temporare, exerciții, aplicații, manevre militare etc. În linii mari, acest plan presupune creșterea efectivelor militare existente deja pe teritoriul României⁹, efective militare care să fie flexibile, să se adapteze cu ușurință la realitățile actuale, să poată fi dislocate imediat și să aibă echipamentul necesar pentru orice fel de acțiune.

7 Potrivit declarației de presă a președintelui României, susținută în data de 3.09.2014, „nu se mai poate evita sublinierea importanței strategice a Mării Negre, mai ales dacă privim nu numai prin prisma cercului de foc din jurul Mării Negre creat de conflictele înghețate, toate controlate de la Moscova: Nagorno-Karabah, Osetia, Abhazia, Transnistria și acum Ucraina. Deci este clar că Marea Neagră este înconjurată de un cerc, de un brâu de conflicte înghețate care, toate, pot fi acționate pe rând sau toate odată de la un singur buton, și anume de la Moscova.”

8 De exemplu, fund-trust-uri pentru dezvoltare instituțională sau pentru dezvoltarea apărării cibernetice, cel din urmă fiind condus de România.

9 De subliniat ar fi faptul că, la momentul acesta, pe teritoriul României se află aproximativ 1.400 de militari americani, dintre care 600 sunt pușcași marini militari de elită, conform datelor furnizate de președintele României în cadrul declarației de presă susținută la finalul lucrărilor Summit-ului Tratatului Atlanticului de Nord (NATO) de la Newport (Țara Galilor, Regatul Unit al Marii Britanii și Irlandei de Nord), din 5.09.2014.

În timpul Summit-ului, România a făcut oferta de a pune la dispoziția Alianței infrastructura pentru un comandament NATO, infrastructură existentă de la fosta brigadă SEEBRIG¹⁰. Scopul acestui comandament este acela de a coordona activitățile regionale, România-Bulgaria. Un astfel de comandament NATO se află și la Szczecin¹¹ și vizează statele baltice și Polonia.

O altă ofertă făcută de România și acceptată de Alianță constă în ideea de a fi *națiune-cadru* pentru un fond mutual din care să se alimenteze programe, proiecte pentru siguranța cibernetică a Ucrainei. La nivelul NATO există patru astfel de programe, unul dintre acestea dorindu-se a fi preluat de România.

Mai mult, România s-a angajat să ajungă la 2% din PIB pentru bugetul de apărare, până în 2017, și a investit sume importante într-o flotilă de avioane F-16 americane în vederea asigurării securității țării și a interoperabilității cu ceilalți membri NATO.

În altă ordine de idei, aducerea la zi a capacității de apărare, a modului în care trupele Alianțelor ar reacționa dacă pe flancul estic al NATO s-ar produce schimbări negative pentru securitatea euro-atlantică, este un aspect deosebit de important. Și în acest cadru, România joacă un rol mult mai important decât până acum, iar avantajele faptului de a avea pe teritoriul său un comandament care să devină operațional direct și să coordoneze acțiunile Alianței, dacă contextul ar impune-o, sunt considerabile, deși oficialii români au afirmat că nu există o amenințare directă asupra României. Dar, în momentul acesta, ea se manifestă împotriva unui stat învecinat României, Ucraina. Esența acestui mecanism conturat în cadrul Summit-ului constă, așadar, în faptul că va funcționa constant și că se vor desfășura exerciții militare comune, care însă nu vor încălca niciun act internațional și care vor garanta consolidarea apărării colective și securitatea Alianțelor expuși la evoluțiile de securitate din vecinătatea estică.

Data fiind noua realitate din zona Mării Negre, a cărei importanță strategică pentru securitatea euro-atlantică a fost accentuată în cadrul Summit-ului de la Newport, România și-a asumat un rol cu mult mai important decât cel de până la momentul respectiv. Dar din acest punct încolo se impune implementarea, într-un timp cât mai scurt, a deciziilor adoptate de către șefii de stat și de guvern, mai ales cele referitoare la consolidarea prezenței SUA și NATO în România. În acest sens, s-a subliniat importanța Parteneriatului Strategic româno-american pentru consolidarea cooperării bilaterale în materie de securitate și apărare. S-a încurajat, totodată, dezvoltarea cooperării bilaterale România-SUA în cadrul NATO în vederea implementării deciziilor adoptate la Newport: înființarea structurii de Comandă și Control NATO pe teritoriul României și, în plan bilateral, pentru materializarea propunerii președintelui american, Barack Obama, privind inițiativa de parteneriat la Marea Neagră. Referitor la cooperarea bilaterală România-SUA, până în acest moment s-au înregistrat rezultate vizibile și importante în domeniul apărării anti-rachetă, în cazul Bazei Militare Deveselu a cărei operaționalizare va avea loc în 2015.

¹⁰ SEEBRIG (South-Eastern Europe Brigade Multinational Peace Force – Brigada Multinațională de Menținere a Păcii din Sud-Estul Europei), înființată în anul 1999, este organizată la nivel regional și are în subordine structuri militare din România, Bulgaria, Italia, Albania, Grecia, Macedonia și Turcia. Comandamentul SEEBRIG și-a desfășurat activitatea până în 2003 la Plovdiv, Bulgaria, între anii 2003-2007 la Constanța, în intervalul 2007-2011 în Istanbul (Turcia), iar din iulie 2011 s-a mutat la Larisa, Grecia. Comanda SEEBRIG este asigurată prin rotație, pe o perioadă de 2 ani de fiecare stat membru. În ceea ce privește România, aceasta a asigurat comanda SEEBRIG între 2007 – 2009. Mai multe informații despre SEEBRIG pot fi obținute consultând http://www.rft.forter.ro/wsn/2014_2/02-act/og.htm, accesat în data de 15.10.2014.

¹¹ Acest oraș se află în nord-vestul Poloniei, pe malurile râului Oder, lângă coasta baltică și granița cu Germania. Este primul port polonez ca mărime la Marea Baltică și are o populație de aproximativ 411.119 de locuitori.

Evoluția proiectului de la Deveselu a fost subliniată și în cadrul Summit-ului, unde s-a precizat că se respectă calendarul pentru finalizarea acestuia în cursul anului viitor, când navele Aegis Ashore dislocate la Deveselu vor fi puse la dispoziția NATO și vor furniza o creștere semnificativă a capacității Alianței.

Acest rezultat reflectă participarea României la dezvoltarea capacității NATO de apărare împotriva rachetelor balistice, cu atât mai mult cu cât România se află într-o zonă geografică tot mai vulnerabilă la amenințări cu rachete balistice provenite din afara spațiului euro-atlantic. În acest context, România este, din punct de vedere strategic, într-o poziție bună de a fi gazda interceptorilor tereștri. De completat, ar fi faptul că participarea României la acest program presupune doar amplasarea de interceptori tereștri și a unui sistem destinat dirijării acestora. Sistemele radar destinate descoperirii țintelor (rachetelor ostile) urmând a fi găzduite de alte state.¹²

România joacă un rol major inclusiv în ceea ce privește aprofundarea cooperării cu partenerii estici¹³ și a sprijinirii acestora pentru suveranitate și integritate teritorială, precum și pentru consolidarea capacității de apărare a acestora în contextul actual de securitate. În acest caz, un loc aparte îl ocupă Republica Moldova, care, în urma eforturilor României, a fost inclusă în două inițiative importante ale NATO, lansate cu prilejul Summit-ului: Inițiativa privind Construirea Capabilității de Apărare și Inițiativa privind Platforma de Interoperabilitate.

Concluzii

Dat fiind că până la momentul Summit-ului de la Newport, România nu a fost considerată o țară cu riscul de a fi atacată militar, nu a avut un plan de contingență. Însă, în cadrul acestei reuniuni, România a dobândit un rol nou. Iar regiunea Mării Negre, care primește o atenție sporită în cadrul acestui Summit, un nou statut. Incluziuni referitoare la Marea Neagră au mai avut loc și în declarațiile Summit-ului NATO din anii trecuți¹⁴, care au reflectat importanța acordată de Alianță regiunii Mării Negre, precum și dorința NATO „*de a identifica modalități de a sprijini eforturile regionale de consolidare a securității și stabilității, prin utilizarea mecanismelor existente de cooperare ale statelor din regiune.*”¹⁵ Însă, referirile n-au fost la dimensiunea celei acordate în cadrul reuniunii din Țara Galilor, din 4-5 septembrie 2014.

În contextul actual, consolidarea securității, stabilității și democrației în regiunea Mării Negre reprezintă o prioritate pentru NATO, la care România are o contribuție semnificativă. Finalitatea României în acest context este aceea de a-și aduce contribuția în procesul de includere a acestei regiuni în zona euro-atlantică, prin sprijinirea și încurajarea cooperării regionale, precum și a atragerii de ajutor al instituțiilor euro-atlantice, îndeosebi al NATO, în vederea concretizării acestora.

O dată cu noile evoluții din vecinătatea estică a Alianței, rolul României s-a modificat considerabil, în sensul în care acum se poate vorbi despre un stat care a devenit un motor regional ce ajută la implementarea deciziilor liderilor din cadrul Alianței în vederea asigurării securității regionale, în sens restrâns, respectiv al securității NATO, în sens larg. România va contribui astfel la dezvoltarea mecanismelor prin care Alianța poate susține acțiunile și eforturile țărilor riverane de consolidare a securității regionale. Prin acțiunile sale, România va promova rolul NATO de furnizor de stabilitate, promotor al reformelor și al cooperării regionale în vecinătatea sa - Balcani și regiunea Mării Negre.

12 <http://www.mae.ro/node/1523>, accesat la data de 29.10.2014.

13 Este vorba despre Republica Moldova, Ucraina, Georgia și Azerbaidjan.

14 În acest sens, amintim: Declarația Summit-ului de la Istanbul (2004), Riga (2006), București (2008), Strasbourg-/Kehl (2009), Lisabona (2010) și Chicago (2012).

15 <http://nato.mae.ro/node/178>, accesat la 1.11.2014.

Așadar, la nivelul declarațiilor oficiale¹⁶, s-a evidențiat capacitatea României de a acționa ca furnizor de securitate la nivel regional, precum și de a-și asuma un rol sporit în vederea asigurării stabilității în zona extinsă a Mării Negre: „*România va acționa ca motor regional pentru implementarea deciziilor Summit-ului, în parteneriat cu SUA și alți Aliați, pentru creșterea coordonării regionale între Aliați, dar și ca susținător al partenerilor estici. Dacă securitatea României este mai puternică, securitatea regiunii va fi mai puternică*”¹⁷.

BIBLIOGRAFIE

Surse primare

Declarația Summit-ului din Țara Galilor adoptată de șefii de stat și de guvern participanți la reuniunea Consiliului Nord Atlantic din Țara Galilor, din 4-5 septembrie 2014

Declarația de presă a președintelui României, Traian Băsescu, susținută la Palatul Cotroceni, în data de 3.09.2014

Declarația de presă a președintelui României, Traian Băsescu, la finalul lucrărilor Summit-ului Tratatului Atlanticului de Nord (NATO) de la Newport (Țara Galilor, Regatul Unit al Marii Britanii și Irlandei de Nord), din data de 5.09.2014

Declarația de presă a președintelui României, Traian Băsescu, referitoare la Summit-ul NATO, din data de 7.09.2014

Discursul ministrului de externe român, Titus Corlățean, la Sesiunea „Safeguarding NATO’s Borders”, din cadrul conferinței „Returning Home? NATO and European Security”, desfășurată la Royal United Services Institute (RUSI), Londra, din data de 3.09.2014

Interviul acordat de secretarul de stat pentru afaceri strategice în Ministerul Afacerilor Externe, Bogdan Aurescu, Agenției Naționale de Presă AGERPRES, din data de 8.10.2014

Interviul acordat de ministrul de externe român, Titus Corlățean, emisiunii „Agenda globală” (Radio România Actualități), din data de 3.09.2014

Interviul acordat de ministrul de externe român, Titus Corlățean, emisiunii „Interviurile televiziunii” (TVR 1), din data de 7.09.2014

Interviul acordat de ministrul de externe român, Titus Corlățean, emisiunii „Kilometrul 0” (Digiz4), din data de 7.09.2014

Interviul acordat de ministrul de externe român, Titus Corlățean, emisiunii „Orizont European” (TVR Internațional), din data de 15.09.2014

Surse web:

www.agerpres.ro

www.guv.ro

www.mae.ro

www.nato.int

www.presidency.ro

www.rft.forter.ro

www.state.gov

¹⁶ În acest sens, pot fi amintite, declarațiile președintelui României, Traian Băsescu și interviurile acordate de ministrul de externe român, Titus Corlățean, în zilele de dinaintea Summit-ului, precum și în cele de după reuniune. O parte dintre acestea pot fi consultate aici <http://www.mae.ro/node/28861>, <http://www.mae.ro/node/28481>, <http://www.mae.ro/node/28484>, <http://www.mae.ro/node/28420>, accesate în data de 29.10.2014.

¹⁷ <http://www.agerpres.ro/politica/2014/10/08/interviu-bogdan-aurescu-mae-scutul-de-la-deveselu-un-sistem-strict-defensiv-neindreptat-impotriva-cuiva-anume-13-20-01>, accesat la 30.10.2014.